

DICȚIONAR
DE NUME ȘI TERMENI RELIGIOȘI
ORIENTALI

Pr. Prof. Dr. Nicolae ACHIMESCU

DICTIONAR DE NUME ȘI TERMENI RELIGIOȘI ORIENTALI

CUVÂNT ÎNAINTE

Religiiile, obiceiurile, cutumele socio-culturale, dar mai ales nuanțele spiritualității dezvoltate în subcontinentul indian au fascinat, intrigat și inspirat constant în istorie Occidentul. Fenomenul este ancestral și expresiile lui nenumărate: relatările istoricilor despre campania lui Alexandru cel Mare (d. 323) în India menționează întâlnirea și dialogul cuceritorului macedonean cu „gymnoso-fiști” hinduși; de asemenea, ideci budiste sunt atestate în filosofia profesată în Alexandria Egiptului către sfârșitul secolului II î.Hr., ca efect al comunicării inter-civilizaționale generate de elenism și, nu mai puțin, al misiunilor inițiate de regele Ashoka (268-232 î.Hr.). La rândul ei, cultura *Gandhara* confirmă realizarea unei sinteze greco-indice prin arhitectura, sculptura și artefactele descoperite. În epoca romană, sunt consemnate patru prezențe diplomatice oficiale ale unor ambasade indiene care vizitează Roma și Constantinopolul în timpul împăraților Traian, Antoninus Pius, Constantin cel Mare și Justinian.

În planul ideilor, similaritățile neoplatonismului cu gândirea vedantină au conturat chiar ipoteza originii indiene a lui Ammonius Saccas (d. 242), promotorul acestui curent filosofic influent din Antichitatea creștină, care a avut consecințe consistente și în filosofia islamică. Mult mai târziu, reverberațiile culturale au rămas constante; viața încreștinată a lui Siddharta Gautama sau *Buddha* (Iluminatul) a avut o largă răspândire în toate literaturile europene prin romanul hagiografic despre viața sfinților Varlaam și Ioasaf

(19 noiembrie), menționat fragmentar și în țara noastră începând cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* (1521).

La sfârșitul secolului al XV-lea, colonialismul britanic în India a inițiat o nouă etapă de contacte inter-civilizaționale, foarte diferită de raporturile din trecut. Din această perioadă a început să fie configurată cunoașterea apuseană modernă despre religiozitatea și cultura spațiului hindus, formulată și sistematizată de savanți indologi și de școli de orientalistă ale căror realizări au rămas notabile și orientative până astăzi. Această viziune – impusă drept normativă – a introdus în categorii specifice, corespunzătoare mentalității și percepțiilor occidentale, intenții, idei și sensuri ale ctosului, credințelor și concepțiilor religios-filosofice hinduse. O asemenea întreprindere a structurat, totuși, o percepție unilaterală asupra gândirii indiene, astfel că, actualmente, această metodă este considerată limitată sau insuficientă de cercetătorii și istoricii contemporani. Necesitatea reevaluării aserțiunilor clasice cu privire la religiile, cultura și obiceiurile orientale se impune, astfel, atât pentru o mai mare obiectivitate și actualizare a datelor deja consacrate, cât și pentru înțelegerea sintezelor cu tradiții religioase și culturale diferite, realizate de-a lungul istoriei, prin contacte străvechi. Mai exact, fără a abandona instrumentele clasice, este necesară îmbogățirea acestora printr-un recurs la originea legăturilor civilizaționale și experiențelor istorice particulare, la recuperarea memoriei relației spirituale dintre propria civilizație și cea orientală. Cultura română deține preocupări numeroase și consistente în ultimele două secole, sub multe aspecte, privind relaționarea cu mentalitatea indo-ariană, în planul gândirii, literaturii și artei.

Prezentul *Dicționar de nume și termeni religioși orientali*, realizat de regretatul preot profesor univ. Nicolae Achimescu, se înscrie în acest efort de cunoaștere autentică a spiritualității, culturii, obiceiurilor și societății orientale dintr-o perspectivă civilizațională proprie, care – fără a face abstracție de bibliografia deja consacrată – adaugă nuanțe și elemente inedite. Autorul a fost un pasionat și rafinat cercetător al istoriei și filosofiei religiilor, cu precădere a budismului, hinduismului și jainismului. Oferirea unei contribuții de o asemenea importanță – atât din punct de vedere cultural, cât și ca un instrument teologic necesar în vederea inițierii unui dialog interreligios și intercultural – a fost îndelung gândită și elaborată. Aceasta pentru că lucrarea a fost concepută

să reflecte atât gradul de cunoaștere, tratare și preocupare față de religiozitatea și spiritualitatea orientală și, în general, față de alte religii, în cadrul școlilor teologice ortodoxe românești de-a lungul ultimului secol, cât și să constituie un reper necesar pentru credincioșii creștini ortodocși fascinați de lumea orientală. În această ultimă accepțiune, *Dicționarul* nu a fost conceput cu un scop polemic sau apologetic, ci ca un ghid onest și echilibrat pentru creștinii ortodocși care, atrași sau chiar implicați în mirajul ofertei neo-religioase, tind spre formularea facilă a unei viziuni religioase subiective, eclectice ori sincretice.

Adresez, pe această cale, alese mulțumiri Preafericirii Sale Părintelui Patriarh Daniel, pentru binecuvântarea acordată ca acest *Dicționar* să apară la Editura *BASILICA* a Patriarhiei Române. De asemenea, le mulțumesc Pr. Mihai Hau, Consilier patriarhal al Editurilor Patriarhiei Române, și redactorilor din cadrul Departamentului „Carte teologică”, cei care au făcut tot posibilul ca lucrarea să fie publicată în condiții editoriale și grafice excepționale. Nu în ultimul rând, le sunt recunoscător domnului drd. Andrei Țipa și domnului drd. Valentin Bobe, ultimii ucenici direcți ai ilustrului autor, pentru efortul depus în culegerea și pregătirea întregului material, în vederea înaintării acestuia către editură.

Pr. asist. univ. Valentin ILIE

Director al *Centrului de Studii și Dialog Interreligios și Intercultural*
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”
Universitatea din București

ABREVIERI

B	= budism
H	= hinduism
Z	= zen
chin.	= chineză
jap.	= japoneză
sanscr.	= sanscrită
tibet.	= tibetană

Ābhāsa-chaitanya [H, sanscr.]. Conștiința absolută (**chit*), reflectată în gândirea omului. Această reflecție este considerată de către omul muritor și captiv propriului eu (**jīva*) drept singura stare de conștiință, împiedicându-l să descopere conștiința absolută, identică cu **Brahman*. Însă, în momentul în care cineva transcende limitele propriei conștiințe, el ajunge să-și cunoască adevăratul sine (**ātman*), să conștientizeze unitatea sa cu *Brahman* și să se elibereze, să se „mântuiască”.

Abhibhāvāyatana [B, sanscr.]. Cele opt exerciții de meditație, moștenite din cea mai timpurie fază a budismului, care au drept scop detașarea de propriile activități senzoriale; acest lucru se realizează prin stăpânirea și controlul percepțiilor rezultate în urma contactului cu diferitele obiecte. Ele sunt următoarele: 1. percepția formelor în cazul propriului trup și a formelor limitate din lumea exterioară; 2. percepția formelor trupului și a formelor exterioare nelimitate. Aceste două trepte oferă practicantului

posibilitatea de a birui propria „sete” de forme și corespund celei dintâi dintre cele „opt eliberări” (**Ashta-vimoksha*); 3. impercepția formelor în cazul propriului trup, dar percepția unor forme limitate din lumea exterioară; 4. impercepția unor forme în cazul propriului trup, dar percepția unor forme exterioare nelimitate. Aceste două trepte ajută la consolidarea concentrării și corespund celei de-a doua trepte a celor „opt eliberări”. Pe treptele 5-8 nu sunt percepute forme ale trupului, dar în exterior sunt percepute forme albastre, galbene, roșii sau albe, ceea ce conduce la stăpânirea „setei” de frumos. Treptele 5-8 sunt identice cu treapta a treia a celor „opt eliberări” și cu obiectele 5-8 de meditație (**kasina*). Percepția formelor în cazul propriului trup înseamnă alegerea și concentrarea deplină asupra unui loc (mai mare sau mai mic) din corpul propriu, așa încât, după mai multe exerciții, respectivul obiect să devină un reflex spiritual. Pe treptele 3-4 este ales un obiect exterior, cum ar fi o floare. Un obiect mic, limitat, va deveni eliberator pentru oamenii

instabili din punct de vedere spiritual, unul mare, pentru cei „nevăzători” din punct de vedere spiritual, unul frumos, pentru negativiști, iar unul grațios, pentru cei dominați de pofte și plăcere.

Abhidhammika [B, pali]. Călugăr budist specializat în studiul **Abhidharma*. Lucrul acesta nu înseamnă că nu ar fi familiarizat și cu **Sūtra-Pitaka* și **Vinaya-Pitaka*. În mod tradițional, primul *abhidhammika* este considerat a fi fost Buddha **Shākyamuni*, chiar dacă lucrările *Abhidharma* au fost compilate după moartea sa. În budismul primar, *abhidhammika*-șii se bucurau în cadrul școlii **Theravāda* de un prestigiu mai mare decât ceilalți călugări. Pelerinul chinez **Fa'hsien*, de pildă, relatează despre un **stūpa* ridicat în cinstea textelor sacre *Abhidharma* și venerat de către *abhidhammika*-și cu prilejul anumitor sărbători.

Abhidharma [B, sanscr.]. A treia parte a canonului budist (**Tripitaka*). Este cel mai timpuriu compendiu al filosofiei și psihologiei budiste, în care sunt prezentate sistematic învățături și analize ale fenomenelor psihice și spirituale, așa cum rezultă ele din cuvântările lui Buddha și ale principalilor săi ucenici. *Abhidharma* constituie baza dogmatică a celor două ramuri **Hinayāna* și **Mahāyāna*, apărând între secolele III î.Hr. și III d.Hr. Redactarea ultimă s-a realizat între 400-450 d.Hr. S-a păstrat în diferite variante, respectiv în varianta *pali* a școlii **Theravāda* și cea sanscrită a școlii **Sarvāstivāda*. Ajută la cunoașterea învățăturilor budiste, oferind interpretări și explicații ale unor noțiuni și concepte prezente în **Sūtre*. *Abhidharma* școlii *Theravāda*, redactată în forma sa

finală de către **Buddhaghosha*, cuprinde șapte culegeri: 1. *Dhammasangani* sau *Cartea despre elementele realității*, aceasta face o prezentare a elementelor psihice, rânduite în conformitate cu diferitele exerciții de meditație, și a elementelor materiale pe diferite grupe; 2. *Vibhanga* sau *Cartea clasificărilor*, consacrată lămuririi unor concepte fundamentale legate de grupe (**skhanda*), domenii (**āyatana*), aptitudini (**indriya*) etc.; 3. *Kathāvatthu* sau *Cartea problemelor controversate*, care cuprinde 219 asemenea chestiuni, importante pentru evoluția gândirii budiste; 4. *Puggalapaññati* sau *Cartea despre persoană*, care descrie diferite feluri de sfinți și mireni; 5. *Dhātukathā* sau *Cartea elementelor*, care prezintă elementele componente (**dhātu*) ale oricărei existențe; 6. *Yamaka* sau *Cartea perechilor*, care își are numele de la abordarea unor teme și poziții antitetice, pozitive și negative; 7. *Paṭṭhana* sau *Cartea cauzalității*, de departe cea mai voluminoasă, în care sunt determinate relațiile existente între acele **dharma* singulare. La rândul ei, varianta școlii *Sarvāstivāda* constă tot din șapte culegeri, diferite față de cele ale școlii *Theravāda*. Redactarea sa finală îi aparține lui **Vasubandhu*. Ele sunt următoarele: 1. *Saṅgītipa-ryāya* sau *Cartea recitărilor didactice*, care explică elementele doctrinare; 2. *Dharmaskandha* sau *Cartea lucrurilor*, care este parțial identică cu *Vibhanga* și în care sunt însemnate grupele, meditațiile etc.; 3. *Prajñaptishāstra* sau *Cartea rescrierilor*, în care sunt prezentate în forma unor cântări dovezi privind multe evenimente legendare; 4. *Vijñānakāya* sau *Cartea cunoștințelor*, care cuprinde câteva capitole controversate, amintind de *Kathāvatthu*,

Patthāna și *Dhāthukathā*, 5. *Dhātukaya* sau *Cartea elementelor*, care corespunde în esență culegerii similare din *Theravāda*; 6. *Prakarana* sau *Cartea tratatelor literare*, care desemnează diferitele elemente de învățatură și împărțirea lor pe categorii; 7. *Jñānaprasthāna* sau *Cartea punctului de pornire a cunoașterii*, care analizează diferitele aspecte ale învățurii școlii sarvāstivādine, cum ar fi înclinațiile latente (**anusaya*), cunoașterea (**jñāna*), meditațiile (**dhyāna*) ș.a.m.d.

Abhidharmakosha [B, sanscr.]. Cel mai important compendiu al învățurii școlii **Sarvāstivāda*, alcătuit de filosoful **Vasubandhu* în sec. al V-lea d.Hr., în Kașmir. Are două părți: o culegere de 600 versuri (*Abhidharmakosha-Kārikā*) și un comentariu în proză la aceste versuri (*Abhidharmakosha-Bhāṣya*). S-a păstrat până astăzi doar în versurile chinezești și tibetane și este considerat cea mai înaltă autoritate în probleme de doctrină. *Abhidharmakosha* reflectă trecerea de la concepția hīnayānistă la cea mahāyānistă și reprezintă lucrarea fundamentală a școlilor budiste din China, unde a contribuit masiv la răspândirea budismului. Abordează nouă teme principale: elementele realității (**dhātu*), aptitudinile fizice și psihice (**indriya*), lumile sau modurile de existență (**loka*, **triloka*), **karma*, înclinațiile latente (**anusaya*), calea eliberării (*pudgala-marga*), cunoașterea (**jñāna*), contemplația (**samādhi*), teoriile despre persoană (**pudgala-vinishaya*). Această ultimă parte are un caracter unitar și contravine concepției împărțite de școala **Vātsīputriya* privind existența unei „persoane”.

Abhidharma-Pitaka [B, sanscr.]. A treia parte a canonului budist (**Tripitaka*), deseori numită pe scurt **Abhidharma*.

Abhijñā [B, sanscr.]. Puterile supranaturale sau aptitudinile pe care le posedă un **buddha*, **bodhisattva* sau **arhat*. În general, se vorbește de șase feluri diferite de *abhijñā*, dintre care primele cinci sunt considerate lumești și realizate prin accesul la cele patru trepte ale meditației (**dhyāna*); cea de-a șasea, socotită supranaturală, poate fi obținută doar prin cunoașterea intuitivă supremă (**vipaśhyānā*). Aceste forțe sunt recunoscute atât în **Hīnayāna*, cât și în **Mahāyāna*. Ele sunt următoarele: 1. forțele magice (**riddhi*); 2. percepția unor voci umane și divine („auzul ceresc”); 3. percepția gândurilor altor ființe; 4. amintirea de existențele anterioare; 5. recunoașterea ciclului vieții și morții tuturor ființelor („ochiul divin”); 6. recunoașterea anihilării propriilor patimi (**āsrava*), lucru care conferă siguranța realizării eliberării, a „mântuirii”.

Abhisheka [B, sanscr.]. Procesul cel mai important de inițiere în budismul **Vajrayāna*, în cadrul căruia discipolul deprinde de la învățătorul său (**guru*) tehnica specială a exercițiilor de meditație. De aceea, în budismul tibetan, se vorbește despre transferul de putere (*dbang-bskur*). În *Yoga-Tantra* (**Tantra*) există patru trepte succesive de inițiere: 1. inițierea „vasului de flori” (*kalābhisheka*); 2. inițierea secretă (*gubhābhisheka*); 3. inițierea înțelepciunii (*prajñābhisheka*); 4. a patra inițiere (*chaturthābhisheka*). Inițierea „vasului de flori” constă în inițierea în cele cinci aspecte sau calități ale înțelepciunii

(**prajñā*), cunoscute sub numele metaforic de „familii-buddha” (**buddhakula*). De regulă, o inițiere este însoțită de citirea textului ritualic corespunzător, **sādhana*, care autorizează pe discipol să citească textul respectiv și să practice meditația corespunzătoare asupra lui; de asemenea, inițierea este secondată de un comentariu oral din partea îndrumătorului spiritual, prin care este garantată corectitudinea exercițiului.

Āchārya [H, B, sanscr.]. În hinduism, maestrul spiritual care cunoaște foarte bine sistemele filosofico-religioase, punând totodată în practică adevărurile cuprinse în ele. De aceea, nenumărații mari sfinți au primit acest „supliment” la numele propriu, cum ar fi, de pildă, *Shankarāchārya*, în cazul filosofului **Shankara*. În budism, unul dintre cele două tipuri de îndrumători spirituali cunoscute de această religie; al doilea tip de îndrumător este **upādhyāya*. La început, *āchārya* era privit ca un maestru în probleme legate de **dharmā*, în vreme ce **upādhyāya* în materie de disciplină și respectare a regulilor prevăzute. În orice mănăstire budistă, fiecare novice își alege dintre călugării mai în vârstă un îndrumător (**sbrāmanera*, **bhikṣhu*, **upasampadā*). În perioada budismului timpuriu, **upādhyāya* se bucura de o importanță mai mare datorită faptului că, în acea vreme, în viața monahală prioritară erau ritualurile și regulile monahale. Ulterior, însă, rolul lui *āchārya* l-a depășit pe cel al lui **upādhyāya*, mai cu seamă de prin secolul al V-lea d.Hr.

Ādhyātma-Yoga [H, sanscr.]. Un exercițiu Yoga care, prin cunoașterea și realizarea sinelui, conduce la depășirea

identificării cu propriul trup și propria gândire, oferind accesul spre cunoașterea faptului că omul ca **ātman* este conștiința absolută și că, în consecință, este identic cu *Sinele* universal, cu **Brahman*. Starea supraconștientă dobândită pe această cale, în care yoghinul devine **jīvanmukta*, poartă numele *ādhyātma-prasāda*; 2. o școală filosofică pe linia filosofiei lui **Shankara*.

Ādi Granth [H, hindi]. Carte sacră a **sikhismului*. A fost începută de către guru Arjun (1563-1606) și terminată de Govind Singh (1666-1708). Numită „Nobila Carte”, ea este o adevărată „Biblie” pentru comunitatea sikhistă. Datorită importanței ei, este venerată de credincioși ca un adevărat **guru*, fiind cunoscută și sub numele de *Guru Granth*. Compusă din 3.384 de imnuri cu 15.575 de versuri, lucrarea este privită, de regulă, ca o manifestare a personalităților mistice ale unor *guru* și, în consecință, este asimilată glasului învățătorilor spirituali nemuritori.

Āditya [H, sanscr.]. Zeul Soarelui, în **Vede* fiind identic, uneori, cu **Savitri*, alteori, cu **Sūrya*. În calitatea sa de izvor al luminii, căldurii și creșterii vegetației, zeul Soarelui era cinstit de toată lumea. În rândul celor inițiați, așa cum rezultă din **Upanishade*, este perceput ca simbol pentru lumina contemplativă. De asemenea, *āditya* reprezintă pe cei șapte fii ai lui Aditi, zeița-mamă a unei noi generații de zei vedici, domnind peste domeniul luminos al lumii, al spiritului și conștiinței infinite. Textele mai târzii sporesc la 12 zei grupul inițial de 7, considerându-i stăpânii Universului și, totodată, personificări ale celor 12 luni ale anului.

Advaita [H, sanscr.]. O stare atribuită exclusiv lui Dumnezeu, Absolutului; o atare stare este inaccesibilă rațiunii umane, întrucât în mod obișnuit gândirea este prizoniera propriului eu și nu poate depăși sau transcende dualitatea generată de relația subiect-obiect. În prezent, în Occident, noțiunea capătă noi semnificații, mai ales în urma noilor orizonturi ale cunoașterii deschise de domeniul fizicii atomice.

Advaita-Vedānta [H, sanscr.]. Unul dintre cele trei sisteme de gândire **Vedānta*, al căror cel mai important reprezentant este **Shankara*. Își are rădăcinile în textele vedice, dar mai ales în **Upa-nishade*. Ideea centrală a școlii filosofice este identitatea dintre întreaga lume fenomenală, sufletul individual, **jīva*, și *Sinele* universal, **Brahman*. Afirmă non-dualitatea lui *Brahman*, lipsa de realitate a lumii empirice și lipsa oricărei diferențe între *sinele* individual și *Sinele* universal, *Brahman*. Conceptul cheie al acestui sistem este ignoranța, **avidyā*, **māyā*. Prin ea se explică distincția iluzorie dintre *Brahman-nirguṇa* și *Brahman-saṅguṇa*, între Realitatea non-duală care apare ca pluralitate de indivizi și individualități, pe de o parte, și ca Divinitate, **Ishvara*, pe de altă parte. Așa cum cercetarea părților subatomice în fizica modernă a condus la concluzia că materia constă într-o mișcare permanentă a câmpurilor existente de energie, la fel înțelepții (**rishi*) școlii *Advaita-Vedānta* au concluzionat că realitatea constă în energia transferată sub forma conștiinței, **chit*, și că omul, prin identificarea sa cu activitățile senzoriale condiționate de propriul eu, percepe tot ceea ce există în afara sa ca pe un univers strict material.

Realitatea ultimă, eternă și neschimbabilă este camuflată, de fapt, de imaginea unei lumi fenomenale, aflată în continuă schimbare, constituită doar din simple convenții, nume și forme (**nāmarūpa*). Cel mai cunoscut exemplu, în această privință, ni-l oferă filosoful Shankara, constând într-o bucată de funie care, pe întuneric, este confundată cu un șarpe. Teamă, spaima, bătaile inimii, într-un asemenea moment, sunt declanșate de un „șarpe” care, în cele din urmă, nu a existat niciodată în realitate, ci doar în mintea și în imaginația noastră. De acest lucru ne dăm seama tocmai în momentul în care aprindem o lumină și o îndreptăm spre obiectul propriei noastre iluzii. De aceea, adepții filosofiei vedāntine afirmă cu toată convingerea că doar *Brahman* este real și adevărat, în vreme ce Universul este aparență și iluzie.

Āgama [H, B, sanscr.]. În hinduism, *Āgama* – Scriptura transmisă prin tradiție – are trei ramuri principale, fiecare corespunzând unei zeitățienerate. *Pāṇ-carātra* și *Vaikhānasa Āgama* sunt cărți sfinte ale școlii **Vaishnava*, în care este preamărit zeul **Vishnu*. *Shaiva Āgama* îl venerază pe **Shiva*, iar *Shakta Āgama* pe **Devī*. Fiecare dintre aceste cărți tratează patru teme: construcția templelor, a idolilor etc.; doctrine filosofice; practici contemplative și metode de adorație. Acestea din urmă au trei subdiviziuni: **tantra*, care reprezintă ritualurile; **man-tra*, care se ocupă de stadiul **Yoga* al adorației; **upadesha*, care prezintă existența și natura celor trei entități eterne: *pashu*, adică cele trei „frânghii” ale sufletului individual, constând din ignoranță, faptă și iluzie; *pasha* sau sufletul individual; în fine, *pati* sau Realitatea supremă,